

Bauer, Jaroslav; Večerka, Radoslav

[Славянский сборник]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1960, vol. 9, iss. A8, pp. [145]-147

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101255>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENSE, REFERÁTY, ZPRÁVY

Славянский сборник, Samarkand 1958, str. 164.

IV. mezinárodní kongres slavistů v Moskvě (1958) ukázal — mimo jiné — také to, jak široce a důkladně je slavistika založena v samém Sovětském svazu. Teprve účast na sjezdu a probírka sjezdovou i starší, předsjezdovou publikační žní umožnily mnoha zahraničním delegátům poznat sovětskou slavistiku v celém jejím organizačním rozsahu. Kromě největších středisek — Moskvy, Leningradu, Kyjeva a Minska — jsou vědecky činné i slavistické ústavy univerzit a pedagogických institutů v řadě jiných měst Sovětského svazu, ve Lvově, v Odesse, v Rostově na Donu, v Kazani, ba i v Irkutsku, v Alma-Atě, ve Frunze aj. Vědecká a badatelská práce těchto pracovišť má značný význam jak pro chod vlastních institucí, do nichž jsou organizačně zapojena, a pro kulturní život příslušných krajů, tak i pro rozvoj sovětské a světové slovanské filologie: zpracovávají se tu namnoze témata, na něž se ve velkých střediscích nedostalo, objevují se tu někdy nová řešení, nové materiály, nové metodologické postupy. Činnost provinčních ústavů, i když jsou to většinou pracovní kolektivy jen neveliké, tvoří tak důležitou a cennou součást mohutného proudu sovětské slavistiky.

Oblíbenou formou, již tyto ústavy vystupují na veřejnost, jsou příležitostné nebo periodické sborníky prací. Je přirozené, že se tyto sborníky soustřeďují převážně na problematiku rusistickou; ostatní slovanské jazyky a literatury v nich bývají zastoupeny spíše jen okrajově a příležitostně, v různé míře v souhlase s různým pracovním zaměřením různých ústavů a podle jejich pracovních možností. Po této stránce vyniká až překvapujícím rozpětím svého slovanského záběru Slavjanskij sbornik Uzbecké státní university Ališera Navoiji v Samarkandu, o němž zde chceme referovat. Ačkoli je to publikace nepříliš rozsáhlá — obsahuje na 164 stránkách celkem 8 studií —, přináší tematiku východoslovanskou, západoslovanskou i jihoslovanskou. Představuje tedy podnik vsuktku široce slavistický a mohla být proto plným právem věnována IV. slavistickému kongresu v Moskvě.

Charakteristickým rysem recenzovaného sborníku je jeho jazykovědné zaměření; literárněvědné problematice je v něm věnován jen jediný článek, *O satiričeských poemach Ignatija Krasickogo* od J. L. Bulachovské (str. 101—122). Všechny ostatní stati jsou jazykovědné.

V první z nich, nazvané *Zametki k makedonskomu udareniju* (5—15), zkoumá L. A. Bulachovskij některé problémy spojené s genezí a funkcí fixního přízvuku v spisovné makedonštině. Odmítá domněnku o působení cizojazyčeného substrátu a pomýšlí na domácí kořeny tohoto vývoje (jeho analogické projevy spatřuje např. i v štokavských dialektech srbských). Podrobněji si pak všímá přízvukových poměrů ve spojení předložky se substantivem. Dnešní rozdíly v přízvukování nebo nepřívukování některých předložek mají sice mnohdy funkci sémantickou, ale genetické příčiny tohoto jevu záleží podle autora v historické mechanice fonetických procesů. Jasně a přesvědčivě vývody L. A. Bulachovského, který je v současné době jedním z nejvýznamnějších badatelů v slovanské akcentologii, mohly snad být doplněny syntetizující zmínkou o tom, že přízvuková stránka předložkových vazeb je jen dílčím úsekem problematiky širší, problematiky slovní samostatnosti slovanských předložek, eventuálně stupně jejich „srůstů“ se jménem v jednu lexikálně morfologickou jednotku.

V článku *Sobirateľnyje čislitelnyje oba, obe* (17—34) sleduje I. M. Bagrjanskij vývoj číslovek *oba, obe* v starší ruštině. V trojím časovém průřezu (1° památky ruského písemnictví 11.—13. stol., 2° památky 14.—16. stol. a 3° památky 17. stol.) podává vždy jejich charakteristiku morfologickou (přehled tvarů a doklady) i syntaktickou (v kterých větných členech se těchto číslovek užívá).

V druhém svém článku *Porjadkovyje čislitelnyje v ruskom jazyke XI—XVII vv.* (35—57) pojednává týž autor o vývoji ruských řadových číslovek ve stejném časovém rozmezí. Všímá si zase jejich stránky morfologické (a u ní zejména střídání tvarů ruských s tvary csl.) i syntaktické; zjišťuje, že se během vývoje ve zkoumaném období užívání řadových číslovek rozšiřovalo o některé syntaktické funkce.

Oba články Bagrjanského vynikají bohatstvím materiálu, jeho utříděním a nesporností faktografických údajů, které se o tento materiál opírají. To je nepochybný klad. Ale na druhé

straně se nám zdá, že se autoru nepodařilo povznést se nad pouhou registraci materiálu (jazykového i bibliografického) ke skutečně hlubokému a všestrannému jeho výkladu a k ucelenějšímu pohledu na celkový směr vývojového proudu, který je přece právě u číslovek tak pozoruhodný. Např. v prvním článku by přesnějšímu postižení tohoto vývojového procesu prospělo, kdyby autor jasně rozlišil dvojí různé východiško pozdější ruské číslovky *oba, obe*: jednak původní druhovou číslovku *oboja*, jednak původní základní číslovku *oba* (mezi nimiž byl od původu morfologicky a slovně druhově podobný poměr, jako třeba mezi *два a двоюбо*). Autor spojuje tvary číslovky základní i druhové už v nejstarších památkách v jednom paradigmatu a rozdíl mezi nimi spatřuje pouze v gramatickém čísle (*oba* du., *oboja* pl.). To mu poněkud zúžilo výhled na historickou perspektivu zkoumaných číslovek, protože ta zjevně nesouvisela pouze se zánikem duálu, nýbrž i se zvláštním významem už staré číslovky *oba* a dále se zvláštním vývojem druhových číslovek v ruštině vůbec (srov. např. *dvojce soldat*). V druhém článku nazývá autor číslovky od 11 do 19 „složnyje“, ostatní vyšší číslovky pak „sostavnyje“. Toto terminologické rozlišení, běžné v ruském mluvnictví, vystihuje však rozdíl v jazyce, současném, kde jde v prvním případě o číslovky sestávající sice z několika soubčástí — původně samostatných slov —, ale formálně už jednoslovné (*пятнадцать, пятнадцатый*), kdežto v druhém případě o číslovky vsutku „opsané“, skládající se z několika jednotek dosud samostatných (*двадцать пять, двадцать пятый*). Sotva lze těchto termínů užít ve stejném významu i o jazyce starém, v němž číslovky od 11 do 19 tvořily ještě jistou dobu útvary druhého typu, tedy v prvém slova smyslu „opsané“ (sostavnyje). Nejde tu jen o záležitost terminologickou. Bylo by užitečné, kdyby autor ukázal, jakým způsobem (eventuálně zda vůbec) se číslovky od 11–19 měnily z opsaných (sostavnyje) v složené (složnyje). Tuto otázku si však autor vůbec nepoložil. Proto zůstává závěrečná (vývodová) část jeho článku jen na povrchu a nemůže nás plně uspokojit.

A. Tichonov koriguje v stati *Zametki o vtoričnoj imperfektivacii glagolov s čisto vidovými pristavkami* (59–81) běžně přijímaný názor, že se v ruštině netvoří sekundární imperfektiva od přefigovaných perfektiv s předponou zcela gramatikalizovanou, tj. čistě vidovou. Ukazuje na základě úplné excerpcce několika slovníků současného ruského jazyka, že takových případů je naopak značné množství (několik set). Přefigovaná slovesa tohoto druhu vstupují do párových vidových vztahů na jedné straně se slovesy nepřefigovanými a na druhé straně s přefigovanými sekundárními imperfektivy (tedy např. *istratil — tratil* || *istratil — istratičat*). Primární (nepřefigované) a sekundární (přefigované) imperfektivum vytvářejí dvojici synonym. Srovnání materiálu z několika různých slovníků vydaných během 19. a 20. stol. ukazuje, že v některých případech bylo prostě nedokonavé sloveso vytačeno synonymním sekundárním imperfektivem, v jiných zase sekundární imperfektivum příslušným nedokonavým slovesem prostým. Tichonovova stať je bezpečně opřena o rozsáhlý materiál, obsahuje jeho zevrubnou a všestrannou analýzu a bystré vývody. Svého cíle — opravit vžitou nesprávnou domněnku — nepochybně dosáhne. Otázku vyvolává jen jedna věc: kritéria pro rozhodnutí toho, kdy je ta nebo ona předpona „čistě vidová“ a kdy má vedle vidového významu ještě i význam lexikální. Autor se patrně spolehal na svůj jazykový cit. Ten je sice rádcem důležitým a dobrým, ale konec konců přece jen — subjektivním. Proto možná Tichonovy závěry nedojdou obecného souhlasu ve všech jednotlivostech. To však nikterak nesnižuje cenu jeho práce.

A. A. Coj uvádí v článku *Leksiko-grammaticeskaja priroda otglagol'nych imen na -nije, -enije i ich sintaksičeskije osobennosti* (83–99) rysy, které spojují slovesná substantiva na *-nije* na jedné straně se slovesy a na druhé straně se substantivy (odmítá např. názor o jejich vidovém významu). Přes těsný vztah ke slovesům je podle autora pro tato slova rozhodující právě jejich substantivnost. Stupeň jejich blízkosti ke slovesům je v různých skupinách těchto jmen různý; nejbližší jim stojí substantiva obsahující suffix *-yva-, -iva-* (*vyskazyvanije*), dále dějová jména bez tohoto suffixu (*uveličeniije*), pak „homonymní dvojice“ (tak je nazývá autor) s významem jednak dějovým, jednak věcným (*otdelenije*) a konečně jména s významem čistě „předmětným“ (*značeniije*). Je zajímavé, že se Cojova stupnice shoduje zčásti s rozdělením těchto substantiv, které už dříve provedl A. V. Isačenko; podle něho tu jde 1. o nomina actionis (*čeredovanije*), 2. o nomina acti (*rešeniije*) a 3. o nomina rei (*postanovlenije*). Isačenkova klasifikace se nám zdá vhodnější už proto, že přistupuje k materiálu metodologicky důsledně z jednoho hlediska (a to sémantického).

A. Suprun popisuje v článku *Ob odnoj sintaksičeskoj osobennosti bolgarskich čislitel'nych* (123–129) užívání číslovek a číslovkových obrátů v současné bulharštině z hlediska jejich shody s přísudkem v gramatickém čísle. Dokládá přesvědčivým materiálem základní tezi, že v bulharštině v naprosté většině vět s číslovkovým podmětem stojí přísudek v množném čísle. Singulár je omezen pouze na některé případy speciální, které autor ve své studii přesně zjišťuje a vymezuje. Odpadnout snad mohl kratičký výklad a spojení substantiv *redica* a *grupa* a o jejich shodě

s přísudkem: tato dvě jména zdaleka nevyčerpávají velkou řadu substantiv kolektivních nebo měrových, u nichž se v bulharštině objevují zvláštnosti v číselné shodě s přísudkem.

Radoslav Večerka

L. I. Rojzenzon podal ve stati *Iz istoričeskogo sintaksisa češského jazyka* (131—163) dvě kapitoly ze své obšírné monografie o českém časovém souvětí. (Srov. zprávu o této práci v Slově a slovesnosti 20, 1959, 71—74.)

V první probírá souvětí s předčasností vedlejšího děje, v druhé s následností. Velkým kladem jeho práce je to, že věnuje pozornost nejen spojovacím prostředkům, ale i odkazovacím slovům a lexikálními prostředky, pomáhajícím vyjádřit časový vztah dějů; podrobně si všímá i užití času a vidu v spojovaných větách. Proto v jeho výkladu velmi plasticky vystoupí rozvoj prostředků k vyjadřování iterativnosti děje, rychlého nástupu hlavního děje po vedlejšího apod. Pozoruhodné je též zjištění, že spojka *než* (*nežli*) je v časovém užití pozdější než spojovací výrazy *dříve než*, *prve než* (str. 153). Mohu je plně potvrdit. Pravděpodobný je i předpoklad, že v souvětí, v němž časová věta odpovídá na otázku *jak dlouho?*, odpovídá spojce až původně odkazovací výraz *tak dlouho*, kdežto spojkám typu *domiž*, *dokudž* příslovce *dotud*, *dotad*. To vše svědčí o autorově velice bystrém a pronikavém vhledu do stě, materiálu; je nutno obdivovat, jak dovede proniknout do významu stě, konstrukci a správně je interpretovat.

V práci jsou ovšem i nedostatky. Některé vyplývají z poměrně práce jen omezeného materiálu, který měl Rojzenzon k dispozici (šerpal jej převážně ze starého *Výboru z literatury české I—II*, 1845—1856). Tak např. postrádáme zmínku o tom, že až v časových větách na otázku *kdy?* bylo řídké a teprve později se šířilo; není zachyceno nahrazení spojek typu *domiž*, *doňadž* novými (*dokudž* apod.). V ojedinělých případech připsal časovou funkci spojce, která vyjadřuje jiný vztah: *kakž kolivěk* (str. 137) je přípustkové, *leč* (str. 155) výjimečné; časový vztah proniká v cit. dokladech jen sekundárně. Nemůžeme též souhlasit s etymologií spojek *kdyžkolivěk* (str. 136). Nedopatření jsou v určení časových forem (str. 145). Ale tyto ojedinělé nedostatky nemohou snížit cenu a zastírat klady záslužné a průkopnické práce Rojzenzonovy. Škoda, že nepřekonatelné typografické potíže znemožnily přesnou reprodukci stě, příkladů. Mohli bychom si jen přát, aby Rojzenzonova monografie vyšla jako celek, zbavená uvedených drobnějších nedostatků — pak by teprve její přínos k poznání české historické i současné skladby plně vystoupil.

Jaroslav Bauer

Přehlédneme-li Slavjanskij sborník jako celek, vyvstane jeden jeho nápadný rys: ústup te matiky hláskoslovné (jí je věnován pouze jeden článek) a naprostá převaha temat z morfologie a syntaxe nebo z jejich pomezí. Zvýšený zájem právě o tuto oblast slovanské jazykovědy jistě není náhodný. Autoři samarkandského sborníku tak přispívají k řešení otázek, na které se v současné době začíná přesouvat těžiště pozornosti slavistiky světové. Jejich zaměření k této aktuální problematice zasluhuje kladného uznání. Také konkrétní výsledky, které ve svých pracích přinášejí, znamenají skutečný přínos k jejímu řešení. Naše kritické poznámky, které ostatně měly nammnoze jen diskusní ráz a nemusely by být obecně přijaty, nikterak nechtějí snižovat hodnotu jednotlivých statí ani sborníku jako celku. Jsou naopak svědectvím toho, že autoři sáhli do problematiky vskutku žhavé, jejíž zpracování vyvolává odezvu a diskusi. A ta je práce jednou z hnacích sil vědeckého pokroku. Na závěr chceme proto ještě jednou ocenit pracovní výsledky sovětských slavistů, pracujících s nadšením a úspěšně daleko od centra — až ve Střední Asii. A přáli bychom si, aby se brzo ozvali s dalšími pracemi — s novým sborníkem nebo s monografiemi.

J. Bauer a R. Večerka

Slovník jazyka staroslověnského, seš. 1, Praha 1958, str. 1—64; seš. 2, Praha 1959, str. I až LXXIX; seš. 3, Praha 1959, str. 65—128.

Naše i světová filologická veřejnost se dočkala vydání prvních tří sešitů dlouho očekávaného *Slovníku jazyka staroslověnského*, který vychází péčí Československé akademie věd. První sešit obsahuje hesla *a — ašte*, třetí sešit *ašte — bogorodičeno*, druhý sešit *Úvod*. Hlavní redaktor slovníku J. Kurz zde píše o potřebě vydání nového slovníku, podává přehled starších děl tohoto druhu a historii práce o recenzovaném slovníku, popisuje rozsah jeho excerptní baze a zásady jejího použití, informuje o jazyčech, do nichž jsou přeložena heslová slova, a vykládá problematiku spojenou s určováním významů. Podrobné poučení o úpravě a stavbě hesla, o normalizaci záhlaví, o míře gramatické charakteristiky, o uvádění významů a paralel a o výběru a pořadí dokladů podává v *Úvodu* F. V. Mareš. Sešit je uzavřen soupisem pramenů a tabulkou cyrilských a hláskových liter.

Máme před sebou slovník středního rozsahu, nikoli snad velký thesaurus církevně-slovanského jazyka. Obsahuje slovní zásobu pouze z nejstaršího období stsl. písemnictví, tj. z památek kanonických, dále z pozdějších památek hlásících se svým vznikem do velkomoravského prostředí a z textů českocírkevněslovanských. I tak je však materiálová baze slovníku